

СЕКЦІЯ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА ТА ІНОЗЕМНИХ МОВ

УДК 811.161

А.П. Болотнікова, к.філол.н., доцент
Національний університет
«Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка»

ГРАМАТИЧНІ ІНДИКАТОРИ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ

До найтипівіших граматичних засобів вираження категорії ввічливості зараховано:

1. Кличний відмінок, що виражає значення привернення й підтримання уваги. Увиразнено здатність мовця посередництвом вокатива керувати комунікативним процесом, здійснюючи прагматичну стратегію впливу на інтелектуальну, вольову та емоційну сфери адресата. У низці слівформ виділено дистантні (*Шановний пане!*) й контактні вокативи (*Дорогий друже!*). Обґрунтовано їхнє вживання, зумовлене реалізацією стратегій позитивної й негативної ввічливості.

2. Указано, що давальний відмінок, корелюючи з кличним, репрезентує ввічливу адресатність, маркує дотримання дистанції. Підкреслено, що датив залежить від дієслова, семантика якого є визначальною для виділення значень прагмеми. Її первинним значенням є комунікативно-прагматична роль учасника інтеракції, що реалізується в часткових смислах: адресата й бенефіціанта (об'єктно-адресатне значення): *Дякую Вам!* та експерієнцера (суб'єктне значення): *Мені здається, що слід...*

3. З'ясовано, що категорія особи як прагмема експлікована формами «я»-орієнтованих і «ти / Ви»-орієнтованих висловлень. Транспозиція категорії особи, зокрема третьої у функції другої, адресатної, зумовила виокремлення чотирьох рівнів ввічливості: нейтрально-ввічливого: *Що ти мені порадиш?*; ввічливого: *Що Ви мені порадите?*; поштитового: *Що мені пані порадить?*; гіперувічливого: *Що мені пані порадять?*

4. Доведено, що категорія способу досить чітко виражає стратегію дистанціювання. Умовний спосіб реалізовує прагматичну функцію мітигації комунікативного наміру: *Я би радив Вам...*; наказовий – прагматичну функцію тиску на адресата, зумовлену ширістю бажання мовця: *Приходьте в гості!*; а спонукальний і бажальний – прагматичну функцію опосередкованості та натяку: *Випити б кави!* Умотивовано, що прагмема способу експлікує, з одного боку, дотримання принципу рівності, солідарності, а з другого – демонстрування поваги до автономії адресата.

5. Зазначено, що категорія виду спрямована на дотримання або зменшення соціальної й психологічної дистанції між мовцями. Прагмема недоконаного виду вможливорює реалізацію стратегії позитивної

ввічливості: *Пригощайтеся!* Прагмема доконаного виду модифікує силу вербального впливу, зменшуючи зобов'язання адресата, відповідно, реалізуючи стратегії негативної ввічливості: *Підпишіть, будь ласка!*

6. Основне призначення категорії часу полягає у взаємозалежності комунікативної дії й моменту її реалізації. Простежено, що транспозиція категорії часу, виражаючи значення невпевненості, сумніву, імовірності, сприяє зменшенню тиску на адресата, дотриманню соціальної дистанції та зниженню категоричності, пор.: *Я хотів Вас попросити...* – *Я хочу Вас попросити...* Аргументовано, що часова транспозиція вможливує демонстрування адресантом наміру.

7. Синтаксична категорія предикативного заперечення, репрезентована у ввічливих актах відмови і спростування, виконує функцію встановлення соціальної дистанції, мінімалізації нанесення моральних збитків адресатові, коригування комунікативної поведінки співрозмовників: *Я не зможу. Зараз не можу.* Уточнено, що заперечення як прагмема сигналізує про заперечну позицію мовця, унаслідок чого відбувається зміна інтенційного плану вербального акту.

8. Проаналізовано прагматичну транспозицію питань, яка викликана дією стратегій позитивної й негативної ввічливості. Установлено, що оформлення інтеррогативною формою непитального значення також зумовлене інтенцією мовця і прагматичними складниками інтеракції. Із погляду функційно-прагматичної специфіки непрямих мовленнєвих актів виокремлено фатичні (*Як справи?*) і спонукальні питання (*Чи не могли б Ви...?*). Основна прагматична функція фатичних питань – установа, підтримання та розмикання комунікативного контакту, а спонукальних – дотримання соціальної дистанції та зменшення тиску на адресата.

Аналіз фактичного матеріалу показав, що українська комунікативна культура сформувала усталений, але відкритий набір мовних засобів вираження категорії ввічливості. Українцям притаманне тяжіння до дотримання соціальної дистанції, яке реалізовано в мовленні завдяки пошанному займенникові *Ви*, гоноративним займенниковим іменникам *пан / пані*, дієсловам умовного, наказового, спонукального й бажального способів, дієсловом доконаного виду, категорії часу, заперечним мовленнєвим актам та непрямим питанням. А вокатив і датив, нейтрально-ввічливий займенник *ти*, дієслова недоконаного виду, фатичні питання є надійними виразниками української комунікативної культури – доброзичливості, сердечності, емоційності та щирості.

Література

1. Болотнікова А. П. Граматичні індикатори вираження категорії ввічливості в українській мові. Дис. ... к. філол. н. зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. Полтава – Запоріжжя, 2018.